

«باسمه تعالی»

در دهه‌های اخیر، رویکردهای سنتی تدریس و یادگیری با ظهور فناوری‌های نوین از جمله رایانه و شبکه دچار تغییر و تحول اساسی شده است. با ورود فناوری‌های کمکی به ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام آموزشی در کلیه دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی شاهد تحولات چشم‌گیری در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بوده‌ایم. این تحولات با ورود اینترنت به عنوان شبکه بین‌المللی اطلاعات و ارتباطات مضاعف شده و فرایند تدریس و یادگیری را عمیقاً تحت تأثیر خود قرار داده است. امروزه سؤال اساسی نظام آموزشی در کلیه کشورها این نیست که از فناوری‌های کمکی به ویژه فناوری اینترنت در فرایند تدریس و یادگیری استفاده کنیم یا از آن بهره نگیریم، بلکه سؤال کلیدی و بنیادی آن است که چگونه می‌توانیم فناوری را با فرایند تدریس و یادگیری به گونه‌ای یکپارچه سازیم تا به کمیت، کیفیت و اثربخشی آن کمک کند. فناوری اینترنت از آغاز شکل‌گیری آن تاکنون مدام بهبود، اصلاح و تکامل یافته است، به گونه‌ای که از ظهور پست الکترونیکی به وب ۲ و وب ۳ دست یافته‌ایم و شاهد ابزارهای مختلف فناوری اینترنت و بهره‌گیری از آن‌ها در عرصه‌های مختلف زندگی از جمله فرایند تدریس و یادگیری هستیم. فناوری‌های مختلف اینترنتی به ویژه وب ۲ و وب ۳ امکان فعالیت، مشارکت و تشکیل شبکه‌های اجتماعی را برای دانش‌آموزان و معلمان فراهم می‌سازد تا از راه دور بتوانند تجارب خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند و در تولید دانش به صورت فردی و گروهی سهیم شوند. اگرچه اینترنت از ظرفیت‌های مناسبی در فرایند تدریس و یادگیری برخوردار است، اما از تهدیدهای آن هم نباید غافل شویم.

هنر معلم در فرایند تدریس و یادگیری مبتنی بر فناوری به ویژه اینترنت آن است که ضمن معرفی فرصت‌ها و ظرفیت‌های مناسب آن و تلفیق هوشمندانه آن با فرایند تدریس و یادگیری، دانش‌آموزان خود را از تهدیدهای موجود در این زمینه آشنا ساخته و آن‌ها را از خطرات موجود مصون نگه دارد. همچنین با هدایت و نظارت هدفمند از ظرفیت‌های مثبت

سخن سردبیر در این مجموعه به عنوان یادداشت پژوهشی (Research note) توسط مدیرمسئول فصل نامه به رشته تحریر درآمده است.

آن برای رشد و تعالی خود و دانش‌آموزان بهره‌گیر. اینترنت باعث شده است تا دانش‌آموزان و معلمان علاوه بر تبادل اطلاعات از راه دور، بتوانند با یکدیگر تعامل گسترده‌ای نیز داشته باشند و این بر فرایند تدریس و یادگیری تأثیر زیادی داشته است. (زارعی‌زوارکی و همکاران، ۱۳۹۲، زارعی‌زوارکی و دهقان‌زاده، ۱۳۹۴).

فناوری اطلاعات و ارتباطات، مجموعه‌ای از فناوری‌های مبتنی بر رایانه، شبکه‌های محلی، ملی و بین‌المللی را دربرمی‌گیرد که در تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط و تعامل نقش مهمی ایفا می‌کند. این فناوری هم در ارائه خدمات آموزشی به دانش‌آموزان و دانشجویان عادی و هم در ارائه خدمات آموزشی ویژه به دانش‌آموزان و دانشجویان نیازهای ویژه از ظرفیت‌های خوبی برخوردار است. افزایش انگیزه یادگیری، افزایش میزان دسترسی به آموزش، ارائه بازخورد فوری، امکان انجام تمرین و فعالیت‌های یادگیری به صورت جذاب و غیرتکراری، افزایش سطوح توجه و دقت، ارائه محیط یادگیری برانگیزاننده، لذت‌بخش، بدون تهدید و تمسخر، هماهنگ کردن انجام فعالیت‌های یادگیری با سرعت عمل یادگیرنده با امکان بازبینی فرایند یادگیری، کاهش محرک‌های نامربوط و حواس‌پرت کن، امکان تکرار تمرین‌ها، ارائه تقویت و پاداش به تلاش‌های یادگیرنده، پشتیبانی از فعالیت‌های معلم و دانش‌آموز و همچنین استاد و دانشجو، تسهیل فرایند سنجش و ارزشیابی، بهره‌گیری از حواس پنج‌گانه، تسهیل مشارکت میان دانش‌آموزان و دانشجویان، فعال‌سازی یادگیرندگان، پشتیبانی از مدیریت کلاس درس، تبادل اطلاعات و تجارب، دسترسی به آخرین یافته‌های علمی موردنیاز، برقراری ارتباط با یکدیگر، تعامل مناسب میان خانه، مدرسه و جامعه، نمونه‌هایی از ظرفیت‌های مناسب فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایند آموزش، تدریس و یادگیری است (زارعی‌زوارکی و جعفرخانی، ۱۳۹۱، زارعی‌زوارکی، ۱۳۹۲، زارعی‌زوارکی و مرادی، ۱۳۹۳). اینترنت با منابع بسیار گسترده و متنوعی که دارد در خدمت تدریس و یادگیری قرار گرفته است؛ البته اثرگذاری آن زمانی است که به صورت هدفمند، برنامه‌ریزی شده، کنترل شده و با هدایت، حمایت، نظارت و طراحی دقیق فعالیت‌ها توسط معلم مورد استفاده قرار گیرد. فناوری‌های مبتنی بر اینترنت امکان یادگیری انفرادی، گروهی و مشارکتی را در سطح ملی و بین‌المللی

فراهم ساخته است. این فناوری‌ها به معلمان و دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا علاوه بر منابع و امکانات موجود و در دسترس معلم، از ظرفیت‌ها و منابع اطلاعاتی شبکه نیز در مواقع لازم بهره‌گیرند و به غنای فعالیت‌های تدریس و یادگیری خود بیافزایند. امروزه سؤال کلیدی و اساسی آن است که چگونه می‌توانیم از فناوری‌های نوین به‌ویژه فناوری‌های مبتنی بر اینترنت بهره‌گیری‌ام تا بر کیفیت فرایند تدریس و یادگیری به‌طور مؤثر کمک کند؟

رویکردهای مختلفی در خصوص چگونگی فرایند تدریس و یادگیری وجود دارد، از جمله این رویکردها، رویکرد تلفیقی^۱ است. این رویکرد با بهره‌گیری از کلیه فرصت‌ها و امکانات نظام آموزشی حضوری و از راه دور به‌ویژه نسل‌های نوین آن که مبتنی بر رایانه و شبکه است، سعی دارد تا تجارب یادگیری را بهبود ببخشد. در رویکرد تلفیقی از کلیه نظریه‌های یادگیری، رسانه‌ها و روش‌های تدریس، محتواهای مختلف و شیوه‌های ارزشیابی متنوع به‌صورت انعطاف‌پذیری بر اساس ویژگی‌های یادگیرنده، اهداف یادگیری، موضوع تدریس و شرایط و امکانات معلم در راستای تسهیل و اثربخشی فرایند تدریس و یادگیری بهره‌گرفته می‌شود (زارعی‌زوارکی و صالحی، ۱۳۹۴).

شبکه‌های اجتماعی مجازی^۲، یکی از ابزارهای نوین ارتباطی است که امکان تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط هم‌زمان و غیر هم‌زمان را به کاربران خود می‌دهد. از نظر پوری (۱۳۹۰)، شبکه‌های اجتماعی مجازی سرویس‌های تحت وب ۲ هستند که به کاربرانشان امکان ایجاد صفحات شخصی و درج اطلاعات شخصی را می‌دهند. به بیان دیگر شبکه‌های اجتماعی، محل گردهمایی میلیون‌ها کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرزهای جغرافیایی، زبان، جنسیت و فرهنگ به تعامل و تبادل اطلاعات می‌پردازند. از نظر افراسیابی (۱۳۹۱)، شبکه اجتماعی ساختاری اجتماعی است که از گروه‌هایی که عمدتاً فردی یا سازمانی هستند تشکیل شده است و الگویی ارتباطی است که مردم را به هم متصل می‌کند یا پیوندهایی است که افراد را با گروه‌هایی از مردم مرتبط می‌سازد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند در توسعه و ارتقای سطح آموزشی و علمی کلاس‌های درس نقش بسیار مؤثری داشته باشند. با استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، دانش‌آموزان و معلمان و همچنین دانشجویان و اساتید می‌توانند دامنه فرایند یادگیری خود را به خارج از محدوده‌های کلاس درس گسترش دهند و با بهره‌گیری از فناوری‌های شبکه‌های مجازی با یکدیگر تعامل داشته و به تبادل اطلاعات و تجارب بپردازند. کاهش هزینه، انعطاف‌پذیری، دسترسی سریع به اطلاعات، یکپارچه‌سازی انواع فناوری‌های وب ۲، امکان کنترل دسترسی به منابع معتبر، به اشتراک‌گذاری تجارب، محیط پویای یادگیری، تولید محتوای دیجیتال از جمله ویژگی‌ها و نقاط قوت شبکه‌های اجتماعی مجازی در فرایند آموزش است.

باین‌حال، مسائل فنی، اخلاقی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی از جمله امکان نقض حریم خصوصی افراد، شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار ناصحیح، انزوا و دور ماندن از محیط‌های واقعی اجتماع، شکل‌گیری فرهنگ ارتباطی خاص، سرقت اطلاعات، پهنای باند، هزینه‌های خرید و نگهداری و ارتقاء بسته‌های رایانه‌ای و شبکه‌ای، اعتیاد رایانه‌ای و اینترنتی از نقاط ضعف و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی در فرایند آموزش است (زارعی‌زوارکی و همکاران، ۱۳۹۲، آرامون و شاه‌محمدی، ۱۳۹۳).

برخی از کاربردهای شبکه‌های اجتماعی در فرایند آموزش، تدریس و یادگیری عبارت‌اند از:

- ایجاد اجتماع یادگیری
- ایجاد اجتماع مشارکتی
- انجام پروژه‌های برخط
- انجام فعالیت‌های یادگیری در محیط‌های الکترونیکی
- جستجوی اطلاعات، برقراری ارتباط و یادگیری مشارکتی
- تعامل خانه، مدرسه و جامعه

- اشتراک‌گذاری نقطه نظرات، برنامه‌های کلاسی، طرح درس‌ها، گزارش‌ها، تکالیف و فعالیت‌ها، گزارش بازدیدها
- معرفی حوزه‌های کاری و علایق خود به دیگران
- تبادل اطلاعات و برقراری تعامل در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی
- پاسخ‌گویی سریع به سؤالات درسی

بنابراین بر اساس آنچه گفته شد و همچنین با توجه به ضرورت شناخت فرصت‌ها و چالش‌های بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی مجازی در فرایند آموزش، تدریس و یادگیری و چگونگی استفاده هدفمند و مؤثر از فناوری‌ها و ابزارهای شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌منظور کمک به تحقق اهداف تربیتی و آموزشی، این شماره از فصل‌نامه فناوری آموزش و یادگیری به موضوع مذکور اختصاص یافته است.

دکتر اسماعیل زارعی زوارکی

مدیرمسئول فصلنامه

تابستان ۹۴

منابع

- افراسیابی، محمدصادق. (۱۳۹۱). مطالعات شبکه‌های اجتماعی مجازی در خدمت آموزش. رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۳۰.
- پریچارد، آلن. (۲۰۰۹). تدریس اثربخش با فناوری‌های اینترنت. ترجمه اسماعیل زارعی زوارکی و حسین دهقانزاده (۱۳۹۴). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- زارعی زوارکی، اسماعیل (۱۳۹۲). کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش ویژه. مجموعه خلاصه مقالات هفته پژوهش دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- زارعی زوارکی، اسماعیل و همکاران. (۱۳۹۲). مبانی نظری و عملی کاربرد اینترنت در فرایند تدریس و یادگیری. تهران: انتشارات آوای نور.
- زارعی زوارکی، اسماعیل. مرادی، رحیم (۱۳۹۳). اختلالات طیف اوتیسم: مفاهیم، نظریه‌ها و راهبردهای آموزشی مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- فلورین، لنی و هگرتی، جان (۲۰۰۴). فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیازهای آموزشی ویژه. ترجمه اسماعیل زارعی زوارکی و فاطمه جعفرخانی (۱۳۹۱). تهران: انتشارات آوای نور.
- مک دونالد، ژانت (۲۰۰۶). راهنمای یادگیری و تدریس تلفیقی. ترجمه اسماعیل زارعی زوارکی و وحید صالحی (۱۳۹۴). تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم.